

ВІДГУК

на дисертацію та автореферат Ходанича Юрія Михайловича

“Милосердя як аксіологічний феномен:

соціально-філософський аспект”

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03—соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційне дослідження Ходанича Ю.В. присвячене темі, актуальність якої не викликає сумнівів. Ставши на шлях європейського демократичного розвитку, українське суспільство вкрай важко позбавляється рудиментів минулого, яке є особливо стійким у ділянці суспільних відносин, далеких від вимірів співчуття, солідарності та цивілізованої соціальної підтримки. Вельми важливою, в контексті роботи над дослідженням, є спроба здобувача ввести в український соціально-філософський дискурс відносно нову для нашого академічного середовища ціннісну проблематику: дослідити аксіологічні виміри милосердя, благодійництва, філантропії, які є нагальними для українського суспільства та, зокрема, вітчизняної академічної спільноти.

Актуальність дисертаційного дослідження Ю. Ходанича полягає також у тому, що здобувач, (це зазначено в 3 розділі), продовжує теоретичну лінію притаманну «критичній соціальній теорії», яка піддає нищівній критиці антилюдяні засади “суспільства споживання”. Дослідник цілком доречно пов’язує розвиток особи, спільнот та груп з ціннісними змінами в глобальному світі, розвитком потужної соціальної політики. Здобувач справедливо фокусує увагу на загальній стратегії демократичних перетворень в Україні, яка має сприяти гуманізації суспільних відносин, розвитку волонтерського руху, інститутів громадянського суспільства, а це належить до найгостріших у теоретичному і затребуваних у практичному сенсі проблем сучасних соціальних трансформацій.

Мушу віддати належне автору дисертації. У роботі на пристойному рівні виявлені й проаналізовані концептуальні засади та соціальні виміри милосердя. Усвідомлена роль цього феномену в досягненні соціального балансу в глобальному світі. Цим значною мірою визначена новизна запропонованого автором теоретичного підходу.

Автору дисертації вдалося окреслити завдання дослідження і визначити його структуру та бібліографію. Використовуючи різнобічний матеріал, дисертант доводить: що впровадження сучасних практик та теоретичних підходів щодо соціального милосердя стають важливим консолідуючим процесом гармонізації суспільних відносин, який закономірно пов'язаний з процесами ціннісних змін в соціальній сфері. Проаналізовані базові концептуальні соціально-філософські підходи щодо феномена милосердя, морально-нормативне та функціональне значення милосердя для розвитку суспільства.. Визначено його місце в системі рушійних сил «суспільства ризику», його значення в контексті глобалізаційних викликів. Здобувач розглядає милосердя як чинник соціальної інтеграції суспільства і пропонує реальну антитезу глобальному суспільству - орієнтованому на зиск та виміри соціальної несправедливості. Автору вдалося запропонувати достатньо цікаву інтерпретацію милосердя як цілісного соціального феномену, в основі якого є утвердження гармонійних відносин між людьми та їх інтеграція(с.4). Новацією дослідження можна вважати окреслення ролі даного чиннику в розвитку соціальної держави, ствердженні соціальної справедливості, яка знаходить своє відображення в формуванні ціннісних орієнтирів суспільства. Важливим маркером теоретичної розвідки можна вважати осмислення милосердя в контексті дихотомії «Захід-Схід», змістовного співвідношення милосердя з альтруїзмом, благодійністю, соціальним служінням, милостинею ,любов'ю до ближнього. Запропонований дослідником компаративний аналіз феномена милосердя в різних релігійних та соціальних традиціях є досить продуктивним для розуміння даної проблематики. Цілком очевидно, що використані в роботі теоретичні інтерпретації милосердя є

важливими для протистояння викликам глобального світу, ствердження в суспільстві автентичної морально-нормативної сфери, соціальної сфери - сфери людської гідності.

В цьому контексті цікавим для впровадження ідей здобувача є 1 розділ дисертації – “Світоглядний генезис милосердя як аксіологічного феномену”, в якому висвітлюються різноманітні теоретичні позиції автора щодо милосердя та наголошується на поєднанні цього феномену з любов'ю, благодіянням, співчутливістю. В підрозділі 1.1.Ходанич Ю.М. простежує тісний зв'язок феноменів любові та милосердя, які передбачають, у відповідності до візії дослідника, певну активну поведінку та жертвність. Запропонований дослідником історико-філософський ракурс є вельми розлогим. Автор залучає різноманітні світоглядні тлумачення від давньокитайської релігійної традиції до російської релігійної філософії, від гуманіста А. Швейцера до неомарксистів (Л. Альтюсера, А.Грамши), сучасних дослідників соціальної справедливості: А. Макінтайра, Р. Нозіка, Дж. Роулза(с.10). Достатньо цікавими, як на мене, є міркування дослідника щодо функцій милосердя, їх зв'язку з чутливістю, емоційним станом, любов'ю.

Ці сентенції, певною мірою, наближають автора до соціально-філософського ракурсу дослідження, дозволяють “операціювати” проблему: вирішити проблему на практичному рівні. В розділі, на мій погляд, за окремими винятками, послідовно проводиться теоретична лінія. Погляди відомих філософів можуть розглядатися як певний теоретичний фундамент: підґрунтя для аналізу соціальних аспектів милосердя: вимірів солідарності, благодійництва, соціальної допомоги в спільнотах і групах. Достатньо змістовним є підрозділ 1.2. «Структурно - функціональні особливості милосердя» в якому визначаються функціональні виміри милосердя в суспільному бутті, в формуванні суспільства «соціального вирівнювання». Здобувач стверджує, і це знаходить підтвердження в дисертації, що функція соціального вирівнювання не тільки реалізується в діяльності індивідів та спільнот, але й спрямована на допомогу бідним, нужденним, приниженим.

Відзначаю, що в дисертації постає критично важлива для нашого суспільства проблема знаходження соціального балансу в суспільстві, зменшення соціальної прірви між бідними та заможними.

Важливим для осмислення дослідження є 2 розділ дисертації - "Милосердя в ієрархії ціннісних пріоритетів суспільства". В даному розділі актуалізуються важливі для автора теоретичної розвідки кореляції між християнською традицією милосердя, яка базується на милостивості Бога через Ісуса Христа... добротою серця людини, прощенням, щедрістю, безкорисливістю, жертовністю" та прагматично орієнтованими суспільними практиками милосердя", які базуються, зокрема, на утилітаристському підході. Використана автором в підрозділі 2.1 культурно-історична дихотомія "Захід-Схід" наближає професійного читача до розуміння соціальних суперечностей між різними візіями та моделями милосердя, аналізу суперечливих форм соціальності. У підрозділі 2.2 милосердя розглядається як концептуальний стрижень суспільного буття і свідомості. Здобувачем наголошується на сучасних суспільних практиках милосердя, які втілюються в діяльності благодійних та волонтерських організацій.

В дослідженні послідовно простежується зв'язок між активізацією в Україні волонтерського руху та сучасними процесами соціальної трансформації, інституціональним ствердженням милосердя та впровадженням практик громадянського суспільства, принципів соціальної відповідальності.

Особливо змістовним, цікавим і продуктивним, на нашу думку, є третій розділ дослідження - "Милосердя в системі ціннісних координат сучасності", який містить аналіз милосердя крізь призму сучасних глобалізаційних процесів. Цей розділ є окрасою дисертаційного дослідження, важливим кроком в осмисленні даної проблематики. Точкою теоретичного опертя виступають засади соціальної критичної теорії. Здобувач фокусує увагу на небезпеці антигуманістичних процесів, які мають місце в глобальному світі. Наслідки цих соціальних зрушень, на думку автора, є руйнівними, такими, що гальмують розв'язання морально-нормативних проблем сучасності.

В контексті прочитання 3 розділу маю лише одне застереження, яке варто розглянути як елемент теоретичної полеміки. Дослідження могло б виграти - якби здобувач, критикуючи негативні тенденції глобального соціального порядку, власне, відзначив на конкретному емпіричному матеріалі існуючі соціальні зв'язки на мега- і макрорівнях, глобальному і локальному рівнях. В межах такої дихотомії, на моє переконання, можуть бути чіткіше виявлені соціальні аспекти дегуманізації суспільних відносин, усунення в межах глобального соціального порядку вельми важливих для мережевих спільнот вимірів "ціннісної раціональності".

Напрацьований автором матеріал є досить цінним. Здобувачу вдалося досягти поставленої мети, дотриматися окреслених у вступі завдань, їх розкрити та обґрунтувати. Разом з тим, доречними, на мій погляд, є деякі критичні міркування щодо роботи в цілому, врахування яких могло б, на мій погляд, зробити дослідження ще більш вдалим.

1. Не викликає сумнівів, що в дисертації дотримані критерії професійності та іноваційності. Зокрема про це свідчить, як вже зазначалось, 1 розділ дослідження – «Світоглядний генезис милосердя як аксіологічного феномену». В ньому використовується різноплановий історико-філософський матеріал, що дозволяє професійно підготовленому читачу визначити концептуальні підвалини дослідження, встановити зв'язок між теоретичними засадами милосердя, благодійництва та відповідними соціальними практиками, ціннісними моделями, які були імплементовані на національному та глобальному рівні. Втім, залучення здобувачем такого розлогого матеріалу (передусім релігієзнавчого), певною мірою переобтяжує дослідження, яке в подальшому в багатьох аспектах сприяє розвитку цієї проблематики.

В цілому автор усвідомлює зв'язок між ідеями та онтологічними засадами, вимірами належного та дійсного, теоретичного та її практичного. Втім, в дисертації, на мій погляд, іноді не достатньо послідовно розглядаються базові дихотомії, які методологічно можуть посилити дослідження: спрямувати подальший розвиток ідей здобувача.

В теоретичній розвідці було б доречно чіткіше простежені суперечності пов'язані з формуванням в спільнотах та групах деонтологічної соціальної етики. Її запереченню та соціальній легітимації. Остання, як відомо, виникла завдяки християнству і є спрямованою на суспільне втілення нормативних правильних дій. Опонууючою є евдемоністична соціальна етика, яка репрезентована в французькому меркантилізмі та абсолютизмі, характерному для німецьких князівств. Важливою також є суперечність між інтерпретацією милосердя як частини формування патернальної соціальної допомоги versus інтерпретації соціального милосердя в межах правової соціальної держави, ствердження автономного суб'єкта правових відносин. Формування соціальної етики, яка є несумісною з практиками патернального державного благодійництва (О. Баумгартен, Й.Г. Юсті versus І. Кант) є вельми важливою. Вартим уваги дослідника міг бути ракурс теоретичної суперечності між нормативізмом та утилітаризмом, візій І. Канта та І. Бентама. Бажаним в контексті написання 1 розділу було б акцентування уваги на теоретичному дискурсі прав (Т. Маршалл), в тому числі і соціальних прав, які в європейському дискурсі протиставлені соціальним гарантіям мінімального соціального забезпечення та милосердя (О. Бісмарк, Г. Бевверідж. Не зайвим як на мене було б осмислення протистояння класичного ліберального дискурсу (Ф. Гаєк, Л. Мізес) інтенціям соціального забезпечення Дж. Кейнса. В дослідженні, на мій погляд, можуть бути поширені сучасні теоретичні підходи щодо справедливості та “держави загального добробуту”, а також їх соціальна критика (полеміка комунітаристів та лібертаріанців).

Логічним завершенням такої теоретичної лінії може бути чітке віддзеркалення української моделі милосердя та благодійності, як уособлення протиборства двох тенденцій: пострадянської та континентально-європейської. Втім, здобувач запропонував свою цілком органічну версію теоретичного опрацювання проблеми. Це його право. В цілому методологічні підходи здобувача є переконливими, а цінність дисертації не може бути піддана сумнівам.

2. Впроваджуючи в дисертаційну роботу поняття милосердя, автор цілком природно пов'язує його з поняттями “любов”, “жертвність”, “благодіяння”, “співчутливість”. Він наголошує: що ключовим моментом тут виступає практична діяльність на користь іншого. Вважаю, що в межах соціально-філософського дослідження з даної проблематики поняття благодійності, соціальної допомоги є можливо більш доречнішим для аналізу даної проблематики ніж милосердя, яке має помітні релігійні конотації. Бажано було б чіткіше окреслити перевагу (для дисертанта) поняття милосердя щодо інших, в ракурсі вирішення дослідницьких завдань.

3. Вважаю, що не завжди продуктивним є наполягання автора на використанні в теоретичній розвідці діалектичного методу, який є загальнонауковим. Цілком доречним було б замість нього, в контексті достатньо талановито виконаного здобувачем 3 розділу, послатися на методологічні засади та надбання соціальної критичної теорії.

4. Можливим було б в дисертації детальніше з'ясувати різні моделі ціннісної легітимації милосердя, які дозволяють зрозуміти значення милосердя для різноманітних соціальних спільнот та груп. Оскільки ця проблема є надто актуальною для сучасної України, яка потерпає від “аномії” та соціального відчуження, були б цілком виправдані міркування дисертанта з приводу становлення, еволюції та сучасного стану милосердя та благодійництва в нашій країні.

5. Ще одне зауваження стосується достатньо скромному висвітленню практик соціальної допомоги та соціального забезпечення в часи радянського минулого. Не простежений вплив радянської версії патерналізму і соціальних гарантій на сучасний стан українського суспільства, зокрема в частині формування життєвого світу людини. Можливим було детальніше зупинитись також на соціально-етичних перешкодах, генеровані радянським минулим, які продовжують гальмувати впровадження сучасних ціннісних засад милосердя.

6. Оскільки ми продовжуємо перебувати в посткомуністичному соціальному просторі, однією з ознак якого є домінування “картельних

соціальних відносин”, “клієнтелізму”, корпоративних форм власності, цілком не зайвим було б показати вплив “середнього класу” на формування в Європі та Україні інститутів милосердя, соціального піклування, філантропії а також зворотну тенденцію щодо впливу традиційних національних інститутів соціального забезпечення на формування морально-нормативних чеснот громадян.

Попри деякі зауваження, дослідження залишає цілком позитивне враження. До важливих здобутків дисертанта слід віднести те - що він переконливо орієнтований на впровадження європейських тенденцій милосердя та благодійництва в Україні, які покликані сприяти формуванню цінностей довіри, солідарності, пошанування гідності людини та її прав і свобод. Дослідження дисертанта дає підстави стверджувати, що в нинішній час в Україні відбувається переосмислення ціннісних вимірів милосердя. Існують також значні перешкоди, викликані переважно інерцією комуністичного тоталітарного минулого та викликами сучасного «суспільства ризику». Висновки кандидатського дисертаційного дослідження зроблено науково коректно, що свідчить про фахову зрілість дисертанта як науковця, здатність до творчого пошуку. Вони відповідають змісту роботи та сформульовані автором у відповідності до вимірів новизни дослідження.

Висловлені зауваження і побажання не можуть принципово заперечити наукову та практичну цінність дисертаційного дослідження, а скоріше стосуються пропозицій щодо подальших перспектив та удосконалення зазначеної теми. Основні тези та положення дисертаційного дослідження опубліковано в 12 публікаціях, з яких 5 - наукові статті у фахових виданнях, 2 статті - у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз.

Результати роботи апробовані на вітчизняних і міжнародних конференціях. Автореферат на певному рівні відображає зміст, структуру і логіку дисертаційного дослідження, що дозволяє зробити висновок про відповідність дисертації та автореферату вимогам, встановленим до виконання

робіт такого рівня. Формальні сторони оформлення роботи, її стиль, подача змісту викладеного матеріалу, залишають позитивне враження.

Загалом на основі аналізу дослідження, вважаю: що за своєю структурою, оформленням та стилем викладання, воно в цілому відповідає вимогам МОН України. Висновки змістовно узгоджуються із новизною роботи, завданнями та відповідають пунктам 9, 11, 12.2 “ Порядку присудження наукових ступенів і вченого звання старшого наукового співробітника ” затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 які висуваються до кандидатських дисертацій.

Кандидатська дисертаційна робота Ю.Ходанича є завершеним дослідженням, в якому дисертант пропонує вирішення актуальної наукової проблеми сучасної соціальної філософії. Актуальність, ступінь обґрунтованості основних положень і висновків кандидатської дисертації, її достовірність і новизна, повнота викладення в опублікованих наукових працях в цілому відповідають вимогам до теоретичних досліджень подібного рівня, а автор – Ходанич Ю.В. – заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – «Соціальна філософія та філософія історії».

Офіційний опонент

Доктор філософських наук,
професор, професор кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка

Я.І. Пасько

